

VII Jornades d'Arqueologia de les Illes Balears

(Maó, 30 de setembre i 1 i 2 d'octubre de 2016)

Col·legi Oficial de Doctors
i Llicenciats en Filosofia i Lletres
i en Ciències de les Illes Balears
Secció d'Arqueologia

CONSELL INSULAR
DE MENORCA

**MENORCA
TALAIÒTICA**

Candidata Patrimoni Mundial

MENORCA
RESERVA DE BIOSFERA

EDITA:

Consell Insular de Menorca
Secció d'Arqueologia del Col·legi
Oficial de Doctors i Llicenciats en
Filosofia i Lletres i en Ciències de
les Illes Balears

ISBN:

978-84-947-942-0-9

DIPÒSIT LEGAL

ME - 762/2017

VII Jornades d'Arqueologia de les Illes Balears

Maó, 30 de setembre i 1 i 2 d'octubre del 2016

[Coordinació Monserrat Anglada Fontestad, Mateu Riera Rullan, Antonia Martínez Ortega

464 p. 21 x 21 cm. ISBN 978-84-947942-0-9

1. Arqueologia - Menorca - Congressos

902 (460.32)

SUMARI

LA NAVETA DES CALÓ DE BETLEM (ARTÀ): UNA NOVA ESTRUCTURA D'HABITACIÓ DE L'EDAT DEL BRONZE DE MALLORCA	15	RESULTATS PRELIMINARS DEL PROJECTE D'INTERVENCIÓ ARQUEOLÒGICA AL JACIMENT DE SES TALAIES DE CAN JORDI (SANTANYÍ).....	95
Alejandro Valenzuela, Josep Antoni Alcover		Montserrat Anglada, Nicolau Escanilla, Beatriu Palomar, Damià Ramis	
LA COVA DEL CAMP DEL BISBE (SENCELLES). DADES PRELIMINARS DE LES INTERVENCIIONS 2013-2015.....	21	ES ROSSELLS: RESULTATS PRELIMINARS DEL PRIMER PROJECTE TRIENNAL.....	105
Lua Valenzuela, Beatriu Palomar, Nicolau Escanilla, Francisca Cardona i Llorenç Oliver		Francisco Bergues, Rafel Font, Alejandra Galmés, Celia González, Cristoph Rinne, Javier Rivas, Bartomeu Salvà, Paloma Salvador	
BOTONS AMB PERFORACIÓ EN “V” A LA COVA DEL CAMP DEL BISBE (SENCELLES, MALLORCA).....	29	LES TASQUES ARQUEOLÒGIQUES D'AMICS DEL MUSEU DE MENORCA A L'ÀREA SUD-EST DE TORRE D'EN GALMÉS (ALAIOR-MENORCA).....	115
Nicolau Escanilla, Beatriu Palomar, Lua Valenzuela		Martí Carbonell, Borja Corral, Francesc Isbert, Carmen Lara, Cecília Ligeró, Ester Marcos, Joaquin Pons, Carlos de Salort	
ARQUITECTURA Y TERRITORIO DE LAS NAVETAS FUNERARIAS DE MENORCA.....	39	RESULTATS DE LES INTERVENCIIONS REALITZADES A LES HABITACIONS ADOSSADES AL TALAÏOT QUADRAT DE S'HOSPITALET VELL, MANACOR.....	125
José Simón Gornés Hachero		Magdalena Salas Burguera, Damià Ramis Bernad	
ELS MATERIALS TALAIÒTICS DE LA COL·LECCIÓ VIVES ESCUDERO. LES EXCAVACIONS DE TIRANT I BINIDONAIRE.....	49	APLICACIONS DE SINTAXI ESPACIAL EN ESPAIS DOMÈSTICS BALEARIS EN EL MARC DEL PROJECTE MODULAR.....	133
Octavio Pons Machado		Octavio Torres Gomariz	
INDUSTRIA ÓSEA DE LA NECRÓPOLIS DE SON PELLISSER; EL “TAP” EN LA ARQUEOLOGÍA MALLORQUINA.....	57	RESULTATS PRELIMINARS DE LES EXCAVACIONS AL RECINTE DE TAULA DE SA CUDIA CREMADA	139
Mercedes Alvarez Jurado-Figueroa, Agustín Fernández Martínez		Montserrat Anglada, Cristina Bravo, Irene Riudavets	
ELS ENTERRAMENTS EN CALÇ DE SA COVA DE NA PRIOR (BARRANC DE BINIGAUS, MENORCA).....	65	UN INTENTO DE ANALIZAR LA DISTRIBUCIÓN ESPACIAL DE LOS ARTEFACTOS EN LAS TAULAS DE MENORCA.....	147
Mark Van Strydonck, Guy De Mulder, Montserrat Anglada, Laurent Fontaine		Guy De Mulder, Ann-Sophie De Witte	
XARXES VISUALS I CONNECTIVITAT DURANT L'EDAT DEL FERRO A MALLORCA. EL CAS DE LA PENÍNSULA DE CALVIÀ.....	75	MENORCA ENTRE CARTAGO Y ROMA: AVANCE DE LA EXCAVACIÓN DEL PROYECTO MODULAR EN EL POBLADO TALAYÓTICO DE SON CATLAR (CIUTADELLA).....	153
Alejandra Galmés Alba, Manuel Calvo Trias (Universitat de les Illes Balears)		Fernando Prados, Helena Jiménez, María José León, Andrés M. Adroher, Joan de Nicolás, José J. Martínez	
ESTRUCTURES INÈDITES AL SECTOR NORD DE LA NECRÓPOLIS DE SON REAL, SOLUCIONS DE PRESERVACIÓ DEL CONJUNT MONUMENTAL I AMENACES	85		
Jordi Hernández-Gasch, Bernat Burgaya Martínez, Francisca Cardona Lopez, Margalida Munar Grimalt			

CONTEXTOS CERÀMICS EN TORRELLAFUDA (CIUTADELLA, MENORCA). ANÀLISIS DE MATERIAL DE SUPERFÍCIE.....	161	ENTERRAMIENTOS ALREDEDOR DE LA BASÍLICA DE SANISERA (MENORCA). ESTUDIO ANTROPOLÓGICO Y DE LOS RITUALES FUNERARIOS.....	241
Helena Jiménez, Andrés M. Adroher, Joan de Nicolás, Fernando Prados, José J. Martínez		Llorenç Alapont, Lisa Monetti	
AVANCE EN LA INVESTIGACIÓN DEL MUNDO FUNERARIO POSTALAYÓTICO MENORQUÍN EN EL MARCO DEL PROYECTO MODULAR: HIPOGEOS Y PROBLEMÁTICA DE ESTUDIO.....	173	APORTACIÓ A LA CRONOLOGIA DE LA POSSIBLE ESGLÉSIA O INSTAL·LACIÓ MONACAL ANTIGA DE L'ILLA D'EN COLOM, MAÓ.....	251
Sonia Carbonell Pastor		Joan C. De Nicolás Mascaró	
ENTERRAMENTS EN CISTA VORA LA MAR A SALAIRÓ, ES MERCADAL, UNA NOVA TIPOLOGIA DE JACIMENTS FUNERARIS DEL TALAÍÒTIC FINAL DE MENORCA.....	179	LA MAQBARA DE YABISA A TRAVÉS DE LA EXCAVACIÓN ARQUEOLÓGICA EN EL SOLAR DEL ANTIGUO EDIFICIO DE LOS SINDICATOS: CALLE BARTOMEU VICENTE RAMON, 33....	261
Joan C. De Nicolás Mascaró, Miquel A. Pons Carreras		Glenda Graziani, Juan José Marí Casanova, Almudena García-Rubio	
ELS NESÒNIMS D'EIVISSA A L' <i>ITINERARIUM MARITIMUM: INSULA DIANA LESBOS EBUSOS</i> (WESS. 510, 4).....	189	TAFONOMÍA FUNERARIA DE LA MAQBARA DE YABISA.....	269
Bartomeu Obrador Cursach		Almudena García-Rubio, Juan José Marí Casanova, Glenda Graziani.	
NUEVOS APUNTES SOBRE EPIGRAFÍA ANFÓRICA HISPÁNICA Y AFRICANA DE LA MENORCA ROMANA.....	195	L'ALQUERIA ISLÀMICA DE CAS SELLERÀS (ES MONESTIR, LA MOLA, FORMENTERA). LES DADES D'UNA ACTUACIÓ PREVENTIVA.....	275
Piero Berni Millet, Joan C. De Nicolás Mascaró, Élise Marliere, Josep Torres Costa		Ricard Marlasca Martín, María José Escandell Torres, Josep M ^o López Gari	
LA IMPORTACIÓN DE ÁNFORAS EN EL YACIMIENTO DE SON FERRANDELL OLEZA.....	207	PRIMERES DADES SOBRE LA CERÀMICA ANDALUSINA DEL PUIG DE SA MORISCA (SANTA PONÇA, MALLORCA)....	285
Guy De Mulder		Alejandro Ramos Benito	
<i>SES LLUMETES</i> : EXCAVACIÓN ARQUEOLÓGICA SUBACUÁTICA DE UNA NAVE ROMANA DEL S. I D.C. EN LA PLAYA DE PORTO CRISTO.....	217	ESTUDI TIPOLÒGIC I ARQUEOMÈTRIC D'UNA SAFA SINGULAR RECUPERADA A LA TORRE III DEL PUIG DE SA MORISCA (SANTA PONÇA, MALLORCA).....	293
Sebastià Munar, Carlos de Juan, Albert Martín, Javier Rodríguez		Alejandro Ramos Benito, Daniel Albero Santacreu, José C. Carvajal López	
ESTUDI DELS MATERIALS CERÀMICS D'ÈPOCA ANTIGA TROBATS A PORTOCRISTO (MANACOR – MALLORCA), DURANT LA CAMPANYA DE PROSPECCIONS I SONDEJOS SUBAQUÀTICS DE 2012.....	225	ANÀLISI PETROLÒGICA PRELIMINAR DE LA CERÀMICA ISLÀMICA DEL PUIG DE SA MORISCA (CALVIÀ, MALLORCA).....	301
Mateu Riera Rullan, Sebastià Munar Llabrés, Albert Martín Menéndez		Daniel Albero Santacreu, Guillem Mateu Vicens, José Cristóbal Carvajal López	
REINTERPRETACIÓN DEL EDIFICIO 11 DE SANISERA (SANITJA, MENORCA). ¿ES UNA BASÍLICA?.....	237	LA REHABILITACIÓ DEL CONVENT DE SANT DIEGO O PATI DE SA LLUNA (ALAIOR, MENORCA): UN LLARG PROCÉS DE RECUPERACIÓ DE PATRIMONI HISTÒRIC.....	311
José Miguel Rosselló Esteve		Antoni Ferrer, Joana M. Gual, Martí Carbonell, Rafel Mus, Bernardí Seguí	

REIVINDICACIÓN DE LOS ANTIGUOS GRABADOS DE LOS HIPOGEOS PREHISTORICOS DE MENORCA (II): LOS GRABADOS NÁUTICOS Y LOS “SAGRADOS”.....	319	LA REDESCOBERTA DEL PATRIMONI ARQUEOLÒGIC DEL MUNICIPI DE MURO (MALLORCA): RECERCA, RESTAURACIÓ I DIFUSIÓ SOCIAL DE L'ASSENTAMENT DE L'EDAT DEL FERRO DE SON SERRA.....	401
Joan C. De Nicolás Mascaró, Vicente Ibáñez Orts, Pere Arnau Fernández, Mónica Zubillaga		Margalida Rivas Llompart, Jordi Hernández-Gasch, Antoni Puig Palerm, Bernat Burgaya Martínez, Margalida Munar Grimalt	
LA COL·LECCIÓ ULLDEMOLINS D'OBJECTES ARQUEOLÒGICS DE SA CUDIA CREMADA, MAÓ, UNA O MÉS NECRÒPOLIS AL JACIMENT?	329	COVES FORN? NOVES REFLEXIONS ENTORN AL RITU DE LA CALÇA A MALLORCA.....	411
Joan C. De Nicolás Mascaró		Jaume Deyà Miró	
L'ABOCADOR ROMÀ I MEDIEVAL DE SA MURADETA-ES PLA DE SANT JOAN, INDICADOR DE LA VIDA DOMÈSTICA DE IAMO, CIUTADELLA, PART I: L'ÈPOCA ROMANA I VÀNDALA (SEGLES I-VI).....	339	DESENVOLUPAMENTS DEL LLENGUATGE LÚDIC EN LA DIDÀCTICA DELS PROCESSOS CULTURALS: EL CAS DE LA PREHISTÒRIA RECENT A LES ILLES BALEARS.....	421
Joan C. De Nicolás Mascaró		Maite Noguera Tugores	
RESULTADOS PRELIMINARES DE LA INTERVENCIÓN ARQUEOLÓGICA PARA LA AMPLIACIÓN DE LA CARRETERA C733 EIVISSA-SANT JOAN.....	351	LA RUTA ARQUEOLÒGICA SENCELLES-COSTITX. UN EXEMPLE DE COL·LABORACIÓ INTERMUNICIPAL PER A LA RECERCA I LA SOCIALITZACIÓ DEL PATRIMONI ARQUEOLÒGIC.....	425
Jesús Martín Alonso, María Lourdes López Martínez		Francisca Cardona, Marc Ferré, Sebastià Munar, Beatriz Palomar, Lua Valenzuela	
INTERVENCIONES ARQUEOLÓGICAS EN LA FORTIFICACIÓN RENACENTISTA DE DALT VILA (EIVISSA).....	359	NOVES TASQUES DE CONSOLIDACIÓ I RESTAURACIÓ AL POBLAT DE CAP DE BARBARIA II (FORMENTERA, ILLES BALEARS). LES CAMPANYES DE 2015-2016.....	433
Anna Artina		Margalida Munar, Bernat Burgaya, Edgard Camarós, Marian Cueto, Luis Teira, Pau Sureda	
DE LA PREHISTÒRIA A LA HISTÒRIA: CANVI I CONTINUÏTAT EN ELS HÀBITS ALIMENTARIS DELS HABITANTS DE LES ILLES BALEARS A PARTIR DELS ESTUDIS DE ¹⁴ C I ISÒTOPS ESTABLES (Δ ¹³ C I Δ ¹⁵ N).....	369	LA CARTA ARQUEOLÒGICA SUBACUÀTICA DE FORMENTERA (2015-2019).....	441
Mark Van Strydonck, Mathieu Boudin, Damià Ramis		Enrique Aragón, Sebastià Munar, Javier Rodríguez	
PROYECTO D'ACTUACIÓ ARQUEOLÒGICA DE LA COVA DEL MOLÍ D'EN GASPAR DE SES CASES NOVES DE SINEU: CAMPANYA DE 2015. APROXIMACIÓN A LA ESTRUCTURA DEL POBLAMIENTO DE ÈPOCA ROMANA, TARDOANTIGUA Y MEDIEVAL ISLÁMICA DEL TÉRMINO MUNICIPAL DE SINEU (MALLORCA). APUNTES METODOLÓGICOS.....	379	EL DERELICTE DE CALA SANTANYÍ. PRIMERS RESULTATS DE LA INTERVENCIÓ ARQUEOLÒGICA SUBAQUÀTICA DE JULIOL 2015.....	449
Julio M. Román Punzón, María José Rivas Antequera, Bartomeu Vallori Márquez, Mateu Riera Rullan		Enric Colom Mendoza, Aurora Rivera Hernández, Andrea Torres Ferrer	
ESTAT ACTUAL DE LA RECERCA SOBRE MOLES I MOLERES DE L'ILLA DE MALLORCA	389	ELS PLANS DE GESTIÓ DEL PATRIMONI HISTÒRIC A LES ILLES BALEARS.....	457
Joaquim Sánchez Navarro		M. Cristina Rita	

PRIMERES DADES SOBRE LA CERÀMICA ANDALUSINA DEL PUIG DE SA MORISCA (SANTA PONÇA, MALLORCA)

Alejandro Ramos Benito (Grup de Recerca ArqueoUIB)

INTRODUCCIÓ¹

El puig de sa Morisca constitueix un indret estratègic dins el sistema de control costaner del migdia de l'illa de Mallorca. El promontori domina completament l'ancoratge natural de la badia de Santa Ponça —Sanat Busa a l'època musulmana—, l'antiga albufera, les planes cap al puig d'en Saragossa, així com les vies d'accés cap a Palma fins a la badia de Magaluf per la costa i els camins que descendeixen de l'occident de la serra de Tramuntana (Albero, 2011).

Pel que fa als esdeveniments històrics, les dades proporcionades per les fonts documentals localitzen aquí el desembarcament de la host del rei Jaume I d'Aragó el setembre de 1229 per iniciar la conquesta de l'illa (Soldevila, 1988). Pel que fa a les dades aportades per l'arqueologia, les habitacions d'època islàmica excavades entre 2002 i 2007 al voltant del talaiot varen evidenciar dos fenòmens essencials per comprendre la fi de l'ocupació medieval: una acumulació de ceràmiques de tota mena dins un espai força reduït i un nivell de foc important. Tot això, associat a l'elevadíssima fragmentació dels materials ceràmics i d'altres objectes significatius —un penjoll de cavaller feudal—, suggereix un episodi traumàtic relacionat amb probabilitat amb els primers moments de la conquesta de l'illa (Ibn Amira Al-Mahzumi, *Kitab Tà'rih Mayurqa*). D'altra banda, l'estudi dels materials —què ara es presenta parcialment— ha començat a donar els primers resultats en forma de dades quantitatives i qualitatives, les quals hauran d'ajudar a referendar o descartar les diferents hipòtesis de treball plantejades sobre les dinàmiques socioeconòmiques del jaciment (Ramos, Albero & Carvajal, "Estudi tipològic i arqueomètric...").

En fi, aquesta comunicació pretén servir de primera aproximació a les formes ceràmiques identificades en el moment actual de la recerca, així com les seves característiques

morfològiques i plàstiques. Som conscients, per descomptat, que es tracta de resultats preliminars que segurament hauran de veure's modificats en treballs successius.

RAONAMENT DE L'ESTUDI I METODOLOGIA

El 2015 es va abordar l'estudi dels materials d'època islàmica trobats al Puig de sa Morisca. La gran quantitat de material recuperat a les excavacions —essencialment ceràmic— va fer necessària la implantació d'un marc metodològic adient per poder gestionar de manera correcta la recerca. Es varen establir doncs els paràmetres següents: morfologia —forma oberta o tancada—; funcionalitat —preparació d'aliments, consum, transport, emmagatzematge, il·luminació, higiene i oci—, i decoració —vidrats, pintura, motllura i incisió. No obstant això, en aquesta comunicació s'ha privilegiat la funcionalitat perquè es considera que és la base per a la interpretació de la cultura material en l'àmbit domèstic andalusí. La metodologia emprada ha permès així de dur a terme l'estudi tipològic d'una part considerable dels materials, així com l'anàlisi arqueomètrica d'alguns d'ells (Albero; Mateu; Carvajal, "Anàlisi petrològica preliminar...").

Les ceràmiques que han fet part d'aquesta primera fase d'estudi han estat les formes vidrades —les quals comprenen un nodrit grup de funcionalitat diversa—, els grans i mitjans contenidors, les formes no vidrades associades al servei de taula i algunes formes rares. Entre les ceràmiques que encara no han fet part d'un estudi en profunditat hi ha un gran nombre de formes associades al servei de cuina i petits contenidors de vaixel·la domèstica. Els resultats que es reproduïxen en aquesta comunicació són la conseqüència de gairebé dos anys d'estudi a temps parcial projectat sobre la majoria de les sèries ceràmiques i l'anàlisi d'algunes de les fàbriques representades al jaciment. Pel que fa a les diferents sèries ceràmiques descrites en aquest treball, s'han documentat 26 sèries de les 46 proposades per G. Rosselló Bordoy a Mallorca (Rosselló, 1991). També s'ha optat per utilitzar la termi-

¹Una introducció més completa al jaciment pot ser consultada dins aquest mateix volum en: Ramos, Albero, Carvajal, "Estudi tipològic i arqueomètric d'una safra singular recuperada a la torre III del Puig de sa Morisca (Santa Ponça, Mallorca)".

nologia proposada per aquest autor perquè és —al nostre entendre— la més adient a l'àmbit cronològic i cultural d'estudi, tot i que la diversificació i proliferació de treballs sobre la ceràmica andalusina hagi afavorit la uniformització terminològica de la majoria de les sèries ceràmiques (Izquierdo, 1999; Kirchner, 2002; Gómez, 2003; Cavilla, 2005).

SÈRIES CERÀMIQUES

A continuació es presenten les sèries ceràmiques documentades actualment al jaciment. Algunes només han pogut ser identificades i encara no ha estat possible el seu estudi aprofundit —cas de la majoria dels atuells del servei de cuina—, la resta està en una fase d'estudi força avançada.² Tanmateix, les limitacions d'espai de la present comunicació obliguen a resumir les informacions aportades per a cadascuna de les sèries ceràmiques.

1. Servei de cuina

Aquest grup comprèn les formes destinades a la preparació dels aliments, tant a la transformació com a la condimentació i coccio.

1.1. *Sèrie morter (mihrâs)*

Només s'han pogut documentar fragments petits i gruixats d'un recipient que, per les dimensions, es podria associar a un morter. És probable que apareguin més exemplars d'aquesta sèrie quan s'abordi l'estudi de la ceràmica comuna no decorada. L'estat actual de la recerca no permet d'advertir cap dimensió ni característica formal més enllà de la proposta d'identificació.

1.2. *Sèrie fogó (nafaj)*

La presència de petits forns portàtils al jaciment es documenta a partir de diversos fragments. Principalment s'identifiquen dos individus a partir de l'arrancada de les parets des de la base en angle de 80-90° i d'altres fragments que havien d'haver constituït la part de la graella de l'atuell. Igual que per a la sèrie morter, no es pot advertir cap dimensió ni característica formal més enllà de la proposta d'identificació.

1.3. *Sèrie cassola (qaş'a)*

Encara no s'ha abordat l'estudi d'aquesta sèrie ceràmica,

malgrat la identificació de diverses classes a partir principalment de les vores, entre les quals cal esmentar les de vora extravertida amb llavi bifi —per inserir una tapadora— i altres de vora recta amb llavi arrodonit. També s'han documentat algunes anses de secció plana i nervi central. Atès l'estat actual de la recerca no és possible aportar més dades sobre aquestes formes de cuina, només que existeixen paral·lels dins la ceràmica de l'àrea gaditana (Cavilla, 2005).

1.4. *Sèrie colador (musafa)*

La presència de recipients dotats d'una part destinada a filtrar líquids és segura al Puig de sa Morisca. L'estat altament fragmentari del material impedeix, no obstant això, assegurar amb absoluta seguretat que els fragments proveïts de forats documentats hagin fet part de coladors. L'existència ben documentada en altres zones d'al-Àndalus (Cavilla, 2005) de gerres i gerretes proveïdes de filtre fa que s'hagi d'esperar a treballs futurs que confirmin aquesta proposta.

1.5. *Sèrie embut (anbûba)*

La identificació d'aquesta forma s'ha de contemplar amb cautela, puix només es compta amb fragments de vores que —per la tipologia— podrien ser adscrits a un embut, però, igualment, també a qualche ribell. G. Rosselló ja va plantejar les seves reserves al respecte (Rosselló Bordoy, 1991), tot i que va publicar un embut, el qual ha estat la principal referència per raonar aquesta proposta.

1.6. *Sèrie olla (qidr; burma)*

La sèrie olla està ben representada al Puig de sa Morisca. Actualment i per mor de l'estudi primerenc de les seves tipologies només es poden oferir algunes dades respecte als tipus identificats i la seva decoració. La classe predominant té cos globular, parets primes i coll baix diferenciat, amb una vora extravertida de llavi arrodonit. Presenta dues anses de secció ovalada, les quals parteixen del coll a la meitat inferior del cos de la peça. El diàmetre de la boca d'aquestes formes no sobrepasa els 16-18 cm i l'alçària ronda els 22-24 cm. Les pastes tenen un color vermellós i han estat cuites en atmosfera oxidant. La decoració es presenta a base de meandres i traços rectes i curts en sentit vertical al cos de la peça, així com horitzontal a les anses, elaborats mitjançant l'aplicació d'òxid de manganès amb pinzell sobre una engalba opacificant aplicada sobre la superfície exterior de la peça.

²Al costat de cada nomenclatura tipològica en català s'ha afegit la denominació en llengua àrab seguint la proposta de Guillem Rosselló-Bordoy de 1991 (vegeu bibliografia).

1.7. *Sèrie plat (tabaq)*

Aquesta forma presenta alguns problemes d'identificació a causa de la manca de criteris sòlids sobre la funció vertadera d'aquestes formes ceràmiques a al-Àndalus. S'han pogut documentar fins ara dues classes diferents de plats al jaciment: una de factura tosca i gran diàmetre, que, es pensa, podria haver servit per coure pa, i una altra, de factura més cuidada amb vora digitada, que hauria d'incloure's entre les formes del servei de taula. Només amb l'estudi complet dels materials ceràmics es podrà avaluar la incidència d'aquestes formes comunes al jaciment.

1.8. *Sèrie ribell (qadh)*

La sèrie ribell o gibrell comprèn un ampli repertori formal i decoratiu. Es tracta de grans contenidors d'ús múltiple, potser els més versàtils de tots quants es coneixen al món andalusí. Aquestes peces serien destinades a la preparació de viandes, però també a rentar la roba o a la higiene personal. Són, amb diferència, les peces que presenten un estat de fragmentació menor a tot el jaciment, gràcies principalment al gruix de llurs parets. Pel que fa a la tipologia, es tracta de formes oberres de parets gruixades i diàmetre de la boca superior a 44 cm. Totes les formes d'aquesta sèrie presenten l'interior de les parets treballat amb la tècnica de l'espulat, la qual els confereix una superfície llisa. Es poden diferenciar tres o més grups en relació amb la seva fàbrica, decoració i morfologia. Un primer grup (3 individus identificats) estaria integrat per ribells de pastes de color ocre gris, parets rectes exvasades i vora extravertida replegada de secció ovalada (fig. 1, a). La decoració es localitza a mitja alçada i a tot arreu del cos de la peça sota la forma d'una sanefa amb motius geomètrics, així com a la part exterior de la base, sota la forma de motius geomètrics radials concèntrics. Es tracta de contenidors de grans dimensions amb un diàmetre superior d'entre 70-72 cm i una alçada de 22 cm. El segon grup, més nombrós (18 individus identificats), el componen ribells de pastes de color vermell taronja amb parets rectes exvasades, vora extravertida replegada i secció ovalada o bisellada. La decoració és pràcticament absent, llevat d'un individu que presenta sobre la vora trets geomètrics sota l'aspecte de nombres romans a base de pintura negra ocre (fig. 1, b). Un tercer grup recull formes més petites que bé podrien incloure's dins la sèrie safa, però, per mor de la morfologia i

decoració, han de ser considerades com a petits ribells (fig. 1, d). Finalment cal esmentar un exemplar singular, el qual presenta diferències substancials amb la resta de la sèrie ceràmica. Es tracta d'un ribell de pastes calcàries i tonalitat ocre groga de parets convexes i vora extravertida replegada. La superfície interior està igualment treballada amb espàtula. No es coneixen paral·lels d'aquesta classe (fig. 1, c).

Aquesta forma de cuina i servei domèstic es troba llargament representada al conjunt d'al-Àndalus; s'esmenten com a exemples els de Cadis (Cavilla, 2005), Mallorca (Rosselló, 1978), Vascos, Toledo (Izquierdo, 1999) o Mértola, Portugal (Gómez, 2003).

1.9. *Sèrie trespeus (atfiya)*

La presència de trespeus només pot ser proposada a partir d'alguns fragments de forma cònica que podrien —i semblen— ser els peus d'una peça d'aquesta sèrie, la qual no ha pogut ser identificada encara amb garanties.

2. *Servei de taula*

2.1. *Sèrie safa (sahfa, tayfir)*

Les safes són recipients hemisfèrics de parets convexes emprats per al consum d'aliments. La sèrie comprèn un repertori força complet al jaciment, amb la identificació, almenys, de tres dels quatre tipus de la classificació de G. Rosselló —tipus II, III i IV— amb algunes de les seves variants (Rosselló, 1978). Les pastes són majoritàriament de color vermell ataronjat i cadascun dels tipus presenta les seves particularitats en relació amb la seva morfologia (carena, repeu, llavi, etc.). Gairebé totes les safes presenten un vidriat monocrom a l'interior i al llarg de la vora, de tonalitat verda platejada obtinguda per l'aplicació d'un bany opacificant d'òxids de coure-plom i doble coccio. Igualment, totes presenten un repeu anular i algunes una marca a l'interior en forma d'espiral, la qual es pot interpretar com el segell dels obradors de Dènia (Gisbert & al., 1992).

2.2. *Sèrie escudella (^yafna)*

Les escudelles o bols es troben pobrament representats al jaciment, la qual cosa sorprèn si es mira l'abundància d'altres formes semblants com ara les safes. Se n'han identificat dos grups: un primer grup de vora recta arrodonida i un altre proveït de vores planes extravertides de secció triangular. Totes les escudelles presenten a l'interior

una decoració vidrada estannífera què dona un color blanc. Es desconeix si haurien portat a l'interior cap decoració pintada en manganès sobre aquesta primera capa, ja que la conservació és bastant precària.

2.3. *Sèrie gerreta (šurayba, barrada)*

Al Puig de sa Morisca s'han documentat almenys dos grups de gerretes diferents, un amb decoració i un altre sense. Pel que fa al primer grup, es tracta de formes de cos globular i base amb repeu anular, amb una decoració de corda seca. Les pastes són de color vermellós ataronjat.

El segon grup, més ben conegut, comprèn formes de cos globular, coll llarg recte i llavi arrodonit, amb dues anses de secció circular. La seva decoració consisteix en una banda d'esgrafiats disposada a tot arreu del coll imitant escriptura cursiva, i línies de vidriat blanc a la part inferior del cos, amb petits traços de pintura negra marró horitzontals a les anses. Es documenten paral·lels al conjunt d'al-Àndalus (Múrcia, Alacant, Màlaga, Cadis, etc.).

2.4. *Sèrie pitxer/gerro (ibrîq)*

La forma pitxer es troba igualment representada al jaciment de manera significativa. Es poden diferenciar de manera provisional tres classes de pitxer. La primera, més abundant, constituïda per formes de cos globular, repeu anular, coll recte llarg i vora arrodonida sense bec vessador. Les pastes són de color ocre ataronjat. La segona classe comprèn només una forma de pastes calcàries de color ocre groc de cos globular, repeu anular i decoració de motllura a les parets. La forma de la vora no ha pogut ser documentada. Finalment apareix un tipus de pitxer que només es coneix per la vora. Es tracta d'una forma vidrada en verd de boca trilobulada amb pastes de color gris ataronjat; conserva l'ansa, vidrada igualment en verd i de secció trenada.

2.5. *Sèrie bòtil (limma)*

Forma clàssica de l'aixovar andalusí de taula, similar a una botella de petites dimensions i cos piriforme sense ansa. Al Puig de sa Morisca només se n'han documentat dues, tot i que una podria tractar-se d'una redoma. Malauradament, l'estat del material no ha permès de dur a terme cap anàlisi tipològica més enllà de la seva identificació.

2.6. *Sèrie redoma (rađûma)*

La redoma és un recipient de cos piriforme més o manco globular proveït d'una ansa i una boca trilobulada amb bec

vessador. Es destinava a contenir líquids com l'oli, el vinagre o l'aigua. Al Puig de sa Morisca actualment se n'han identificat 5 (potser 6) exemplars pertanyents a 4 grups diferents en funció de la decoració, llevat d'un exemplar que destaca per les dimensions i un vidrat exterior característic de color esmeralda turquesa. Totes presenten pastes de color gris ataronjat i vidrat exterior blanc, turquesa o verd argent.

2.7. *Sèrie tassa (tašša, tâqra)*

Encara no s'ha pogut identificar cap exemplar d'aquesta forma de manera segura, solament a partir de qualche fragments sense connexió. Sí que es pot esmentar que les pastes són de color groc ocre.

3. Servei de transport

3.1. *Sèrie cantimplora (mařara)*

Només s'ha documentat una cantimplora al jaciment, cosa que la converteix en la forma manco representada dins el conjunt de les sèries ceràmiques. Es tracta d'un contenidor de grandària mitjana, de cos esfèric acamussat i parets convexes. Presenta dues anses de secció ovalada i una boca circular amb vora convexa extravertida de secció arrodonida. La decoració és a base de pintura a l'almangra traçada amb motius geomètrics en retícula i bandes paral·leles. Sobre un dels costats del contenidor hi ha diversos motius —*graffiti*— d'interpretació problemàtica fets amb incisions. Se'n documenten paral·lels al conjunt d'al-Àndalus (Alarcos, Ciudad Real) (Juan & Retuerce, 1998), (Sabiote, Jaén) (Royo, 1995), Camposoto, Cadis) (Cavilla, 2005).

3.2. *Sèrie càntir (ʿyarra, šurba)*

Els càntirs són contenidors utilitzats per al transport de líquids —aigua principalment— des de la zona de captació fins al lloc d'emmagatzematge. Habitualment es feien servir també com a recipients d'emmagatzematge de líquids en detriment de les alfàbies. Els càntirs identificats al Puig de sa Morisca responen gairebé tots a una mateixa tipologia, amb algunes excepcions. El grup majoritari el constitueixen formes de cos globular piriforme de parets convexes, base plana, coll llarg diferenciat i vora extravertida de secció plana angular de llavi arrodonit. Com a elements de pressió duen dues anses simètriques, de secció ovalada acamussada, des de la base del coll fins a la part superior del cos.

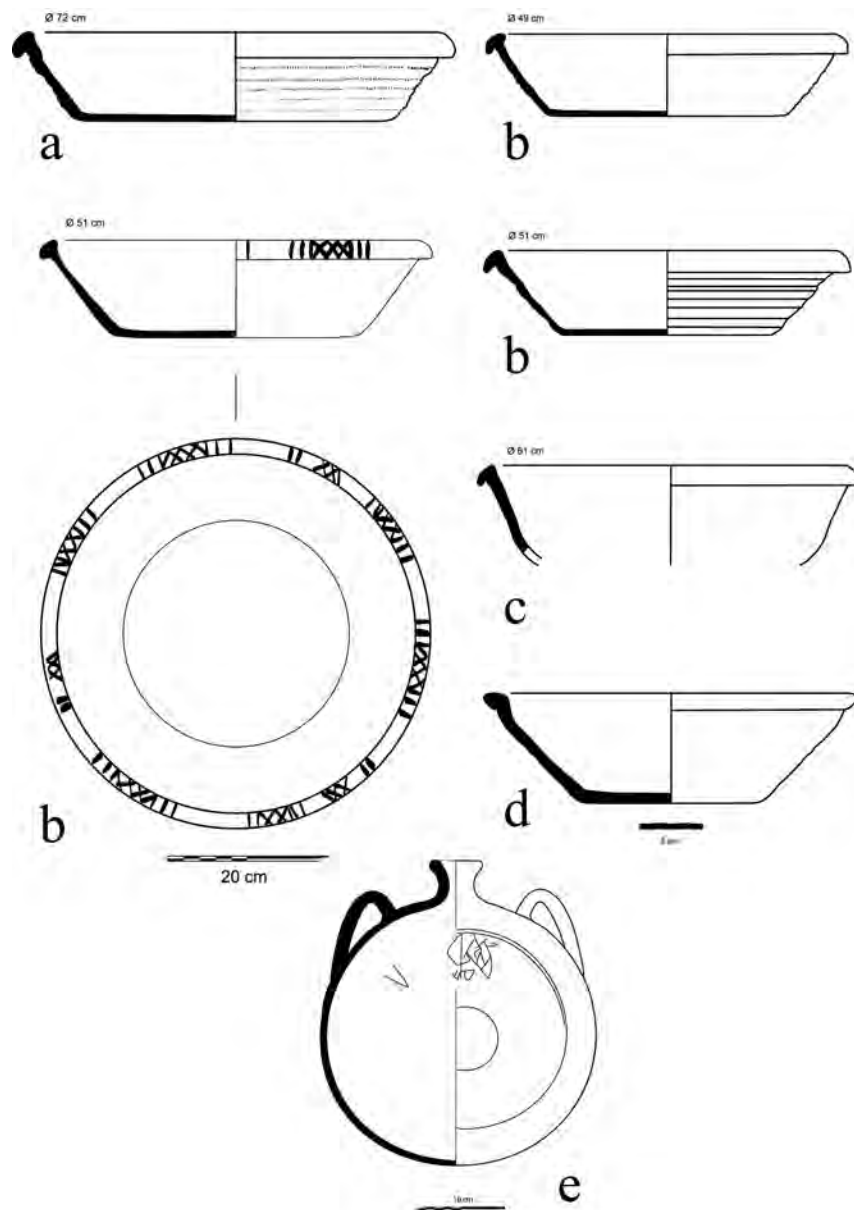

Figura 1. Sèries ceràmiques del Puig de sa Morisca (2 ½ s. XII – 1 terç s. XIII): a - d. Ri-bells; e. Cantimplora amb gravat d'interpretació difosa.

La decoració d'aquest primer grup es compon de traços geomètrics —línies i meandres— fets a l'almangra o manganès, verticals i oblics al cos i horitzontals i curts al coll del recipient. Les pastes són sempre de color vermellós ataronjat gris, prova d'una cocció en atmosfera reductora. Un segon grup està format per contenidors de pastes grises cendroses amb moltes inclusions, del qual s'han identificat dos exemplars. El més ben conservat té un cos globular de parets molt primes —encara dintre la sèrie càntir—, base plana i coll llarg diferenciat acabat en una vora extravertida de secció plana angular. El primer grup presenta abundants paral·lels a Mallorca (Rosselló, 1978).

4. Servei d'emmagatzematge

4.1. *Sèrie alfàbia (jābiya)*

Les alfàbies són contenidors de gran capacitat per emmagatzemar productes destinats a l'ús alimentari o domèstic (cereals, saïm, sal, llegums). Al Puig de sa Morisca s'han identificat dues classes principals d'alfàbies —llevat de les petites alfàbies o alfabetes—, diferenciades pel gruix de les parets i la forma de la vora, encara que siguin totes molt semblants. Com a elements comuns es poden assenyalar l'existència d'un cos cilíndric de parets rectes —molt lleugerament convexes—, el gruix de les parets gairebé uniforme a tota l'alçada del cos mai inferior a 1,5 cm i la base plana.

Les diferències formals resideixen en la forma de la vora, sempre recta però d'acabat diferent segon els tipus. Algunes presenten un espatulat ben diferenciat per tota la vora mentre que d'altres tenen un petit regruix extravertit. S'ha d'esmentar que encara no s'ha pogut documentar cap base per a aquests contenidors de gran cabuda (fins a 50 litres).

4.2. *Sèrie alfabieta*

Aquesta sèrie ceràmica, una variant més petita que l'alfàbia, es troba ben representada al jaciment. S'han pogut documentar 12 classes diferents d'alfabetes amb algunes similituds formals entre elles. Pel que fa a la tipologia, no varia substancialment i predominen els cossos troncocònics d'aparència fusiforme. Les vores són els elements que marquen les diferències formals més acusades. Se n'identifiquen els tipus següents: extravertides de secció quadrada, extravertides de secció rectangular aplanada, extravertides de secció ovalada

apuntada, extravertides de secció ovalada, rectes amb llavi bisellat i extravertides de secció triangular. La decoració es realitza sempre de la mateixa manera, amb motius a base d'ondulacions fetes amb el dit, llevat d'un —potser dos exemplars—, que presenta línies vidrades a base de verdugades de color negre. La majoria d'aquestes formes haurien contingut fins a 12 litres de producte.

4.3. *Sèrie alcolla (qulla)*

L'alcolla és un recipient de cos globular, normalment sense anses, amb funció contenidora per a la conservació de productes d'àmbit essencialment culinari (sal, mantega, espècies, mel, etc.). L'estudi parcial de la ceràmica comuna no ha permès encara de documentar gairebé cap exemplar d'aquesta forma ceràmica al jaciment. No obstant això, cal esmentar un magnífic exemplar vidriat proveït de dues anses que hauria de constituir sense dubte una de les millors peces de l'aixovar domèstic. Es tracta d'una forma de cos globular, base amb repeu anular de secció arrodonida i vora extravertida de secció arrodonida, sense coll diferenciat. Té dues anses de secció ovalada que van de la part superior a la meitat del cos de la peça. La decoració és doble: vidriat de color argent verdós a l'exterior i interior i motlures al llarg de tota l'alçada del cos, la darrera sota la forma d'una carena molt pronunciada. Capacitat: 6 litres aprox.

4.4. *Sèrie tapadora (giṭā')*

S'han documentat més de 30 exemplars de tapadores al jaciment, totes de dimensions semblants amb diàmetres màxims de 12-14 cm, la qual cosa cal interpretar com a elements de cobriment de càntirs, gerres, olles, gerretes i gerros. Les pastes són majoritàriament calcàries i de tonalitat ocre ataronjada. La tipologia és molt semblant a la resta de les tapadores conegudes a al-Àndalus, de parets primes i acusada vora diferenciada de secció plana i llavi arrodonit, totes amb un botó o mugró per agafar-les. No s'ha documentat encara cap tapadora d'alfàbia ni d'alfabieta. Sí que cal esmentar que s'ha identificat un recipient en forma de volta que podria ser una tapadora de fogó o d'un altre tipus d'estri domèstic.

4.5. *Sèrie estalvis (sedia, kursī)*

Encara no s'ha pogut identificar cap exemplar d'aquesta forma al jaciment, tot i que la presència de grans contenidors en suggereix l'existència.

5. Il·luminació

5.1. *Sèrie llàntia (qandīl)*

La forma llàntia es troba ben representada al jaciment del Puig de sa Morisca amb dues classes: la llàntia de peu alt i cassoleta bassal (tipus I) i la llàntia de cassoleta simple amb pessigada (tipus V) (Rosselló, 1978). La primera classe comprèn formes vidrades de color verdós argent i fins i tot blanc. La segona classe presenta un vidrat melat parcialment aplicat al cos de la peça.

5.2. *Sèrie fanal (fanâr)*

Malgrat alguns fragments dispersos que podrien haver format part d'un fanal, no s'ha pogut identificar aquesta forma al jaciment de manera precisa.

6. Higiene

6.1. *Sèrie bugader*

Encara que no es pugui afirmar amb total seguretat per manca de recerques, hi ha evidències de l'existència de bugaders entre els materials ceràmics del Puig de sa Morisca. El principal problema per a la seva identificació és la impossibilitat de reconstruir cap peça sencera, ja que només es compta amb fragments de vores de secció rectangular que podrien associar-se a aquesta forma.

6.2. *Sèrie ribell (qadh)*

Vegeu 3.1.8. ribell.

7. Oci

7.1. *Pipa (šaqf)*

Es documenta dins el conjunt de ceràmiques del jaciment la presència d'una pipa. Aquesta peça —rarament present als corpus de formes ceràmiques andalusines— devia fer part de l'aixovar domèstic de les habitacions i té un diàmetre de 2,5 cm amb una alçada de 3,6 cm aproximadament. La decoració es presenta a base d'incisions ordenades en bandes paral·leles. Es desconeix l'ús d'aquest objecte amb seguretat, tal vegada destinat al consum de substàncies medicinals, tal vegada derivats opiàcis.

ALGUNES PRECISIONS CRONOLÒGIQUES

Encara que l'estudi dels materials ceràmics del jaciment es trobi en una fase intermèdia, es poden avançar algunes pre-

cisions relatives a la cronologia dels diferents atuells. Per començar, s'ha d'assenyalar que la majoria de les formes estudiades pertanyen a la mateixa època, és a dir, entre el darrer quart del segle XII i el primer terç del segle XIII, dades que no han de coincidir *stricto sensu* amb el govern almohade sobre l'illa. La varietat formal observada en algunes sèries ceràmiques com ara les llànties, els ribells o les gerretes permet de proposar una clara pervivència d'aquestes formes com a parts integrants de l'aixovar domèstic. Així, i pel que fa a les llànties, el jaciment de sa Morisca permet de constatar la pervivència del tipus I fins als darrers moments del segle XII, així com la seva convivència amb el de tipus V, de cronologia més recent (fi s. XII - 1 ½ s. XII). Dins el cas de les gerretes, els exemplars de pastes vermelles i decoració de corda seca indiquen clarament produccions del segle XII que es perpetuen dins l'aixovar ceràmic en convivència amb d'altres formes més modernes, com ara les formes amb decoració esgrafiada (fi s. XII - 1 ½ s. XIII) (Navarro, 1986). Més rara resulta, emperò, la presència d'una safà vidrada amb decoració en verd manganes, pròpia de les produccions andalusines o nord-magrebines de la fi del segle X o del segle XI (Ramos, Albero & Carvajal en aquest volum), que podria interpretar-se com a una vertadera antigalla de l'aixovar domèstic.

CONCLUSIÓ

Els resultats de la primera fase de l'estudi de les ceràmiques d'època islàmica del Puig de sa Morisca han permès d'establir una primera classificació tipològica d'un variat conjunt ceràmic provinent d'un establiment rural andalusí costaner d'època almohade a Mallorca. Tot i que algunes sèries ceràmiques no hagin pogut ser identificades, no constitueixen un grup nombrós i l'estat provisorori de la recerca aconsella esperar a completar l'estudi global dels materials. Les anàlisis arqueomètriques efectuades en algunes peces indiquen una procedència diversa i una difusió de les produccions ceràmiques en constant moviment. Per concloure, cal afirmar que les sèries ceràmiques documentades fins ara al Puig de sa Morisca revelen, *a priori* i a l'espera d'altres treballs similars a Mallorca, una riquesa formal i estilística sense parangó dins el conjunt de jaciments rurals d'època almohade coneguts a les Illes Ba-

lears. En aquesta línia, l'aixovar ceràmic documentat a les excavacions de Torre d'en Galmés (Alaior, Menorca) presenta alguns paral·lels tipològics i fins i tot de paràmetres d'ocupació, puix els dos jaciments reocupen estructures d'època prehistòrica i acaben la seva ocupació amb la conquesta cristiana del territori.

AGRAÏMENTS

Es vol adreçar un sincer agraïment a l'equip del laboratori de recerca ArqueoUIB, especialment a la Paloma Salvador, l'Emmanuelle Gloaguen i la Maria Calderón. Sense la seva assistència mai s'hauria pogut dur a terme aquest treball.

BIBLIOGRAFIA

ALBERO SANTACREU, D. & al. (2011): "Patrimonio arqueológico de época romana y tardoantigua (123 a.C.-902 d.C.)". In: AGUARELES GARCÍA, A.; CALVO TRÍAS, M. & MARTÍNEZ LLABRÈS, J. (ed.): *Calvià. Patrimonio cultural*, Calvià, 380-381.

CAVILLA SÁNCHEZ-MOLERO, F. (2005): *La cerámica almohade de la isla de Cádiz (Īzāirat Qādis)*, Cadis.

GISBERT SANTONJA, J.-A. ; BURGUERA SANMATEU, V. & BOLUFER I MARQUES, J. (1992): *La cerámica de Daniya-Denia. Alfares y ajuares domésticos de los siglos XII-XIII*, València, Ministerio de Cultura.

GÓMEZ MARTÍNEZ, S. (2003): "Producciones cerámicas en la Mértola islámica". In : *Actes du VIIe Congrès International sur la Céramique Médiévale en Méditerranée. Thessaloniki, 11-16 octobre 1999, Atenes*, 653-658.

Ibn Amira Al-Mahzumi: *Kitab Tà'rih Mayurqa. Crónica àrab de la conquesta de Mallorca*. Ed. i estudi: Muhammad ben Ma'mar. Trad. català: Roser Nebot, N. i Rosselló Bordoy, G, Palma, Govern i Universitat de les Illes Balears, 2008.

IZQUIERDO BENITO, R. (1999): "Nuevas formas cerámicas de Vascos". *Arqueología y territorio medieval*, 6, 191-206.

KIRCHNER GRANELL, H. (2002): *La cerámica de Yàbisa: Catàleg i estudi dels fons del Museu Arqueològic d'Eivissa i Formentera*, Eivissa (Treballs del Museu Arqueològic d'Eivissa i Formentera, 49).

MARTÍNEZ ENAMORADO, V. (2004): "Cerámicas almorávides y almohades". In: *Triángulo de al-Andalus. Catálogo de la Exposición, Alcazaba de los Udaya, Rabat octubre 2003-enero 2004*. p. 88-91.

NAVARRO PALAZON, J. (1986): *La cerámica islámica de Murcia. vol. I: catálogo*, Murcia, Centro Municipal de Arqueología.

RETUERCE VELASCO, M. & JUAN GARCIA, A. de. (1998): "La cerámica almohade en verde y manganeso de la Meseta". In: *Arqueología y Territorio Medieval*, 6. *Actas del Coloquio La cerámica andalusí. 20 años de investigación arqueológica (Jaén, 1997)*. p. 241-260.

ROSSELLÓ BORDOY, G. (1978): *Ensayo de sistematización de la cerámica árabe en Mallorca*, Diputación Provincial de Baleares, Institut d'Estudis Baleàrics, CSIC, Palma.

— (1991): *El nombre de las cosas en al-Andalus: una propuesta de terminología cerámica*. Palma.

ROYO ENCARNACION, M.-A. (1995): "Cantimplora". In: *El Zoco. Vida económica y artes tradicionales en al-Andalus y Marruecos*. Catálogo de la exposición *El Legado Andalusi*. p. 115, núm. 51.